

YENİ BİR EMPATİ MODELİ VE EMPATİK BECERİNİN İKİ FARKLI YAKLAŞIMLA ÖLÇÜLMESİ

Doç. Dr. Üstün DÖKMEN

Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü

ÖZET

Bu makale üç ayrı çalışmadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisinde, tarafımızdan geliştirilmiş olan "Aşamalı Empati Sınıflaması" adlı yeni bir empati modeli tanıtılmaktadır. İkinci çalışma ise, bu modele dayanarak daha önceden geliştirmiş bulunduğumuz Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ)'nin özellikleri ve revizyonu ile ilgilidir. Bu ölçekte, denekten, çeşitli sorunlara ilişkin verilen empatik tepkiler arasından seçim yapması istenmektedir. Üçüncü çalışma, kişilerin karşısındaki insanların rollerine girebilme becerilerini ölçmek amacıyla geliştirdiğimiz Rol Alma Testi (RAT) ile ilgilidir. Maddelerinde kısa hikayelerin resimlerle anlatıldığı bu testte denekten, hikâyeleri kendi açısından ve kahramanın açısından anlatması istenmektedir. Testin madde analizi, güvenilirliği ve geçerliği yapılmış, EBÖ ile RAT arasında .78 düzeyinde ilişki bulunmuştur.

ÇALIŞMA 1

Bu çalışmada, "Aşamalı Empati Sınıflaması" adını verdiğimiz yeni bir empati modeli ele alınmaktadır.

Yüzyılımızın başlarından günümüze kadar empati, değişik dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır (Batson, Fultz ve Schoenrade, 1987). Günümüzdeki empati tanımları ise daha çok Rogers'ın (1962 ve 1970) görüşlerine dayanmaktadır. Buna göre empati, terapistin/danışmanın, kendisini danışanın yerine koyup onun duygu ve düşüncelerini tam olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir. Burada ifade edilen şekliyle empati, ölçülebilen ve uygun eğitimle geliştirilebilen bir iletişim becerisidir (Campbell, Kagan ve Krathwohl, 1971; Payne, Weiss ve Kapp, 1972; Dalton, Sundblad ve Hylbert, 1973; Gantt, Billingsley ve Gojordani, 1980; Kurtz ve Grummon, 1982; Barnett, Thompson, Pfeifer, 1985; Dökmen, 1988).

Gerek kişilerin empatik becerilerini ölçmek, gerekse empati kurma konusunda eğitim verebilmek için, empatiyi tanımlayan modellere ve sınıflamalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, Rogers'ın görüşlerinden esinlenerek hazırlanan sınıflamalardan Truax'a (Truax ve Carkhuff, 1967), Egan'a (1975) ve Hammond

ile arkadaşlarına (Hammond, Hepworth ve Smith, 1979) ait sınıflamalar bu alandaki en tanınmış sınıflamalardır. Bu sınıflamalarda, bir terapistin, kendisine belli bir sorununu ileten kişiye verebileceği empatik tepkiler, en etkisizden en etkiliye doğru olmak üzere sıralanmıştır.

Yukarıda belirtilen üç ayrı empati sınıflamasına, kanımızca şu eleştirileri yöneltmek mümkündür: 1) Söz konusu bu sınıflamalar, sadece araştırmacıların sezgileriyle ortaya atılmıştır ve herhangi bir istatistiksel sıralama işlemine dayanmamaktadır. 2) Literatürde empatinin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutu olduğundan söz edilir (Gladstein, 1983); söz konusu üç sınıflamada da, hangi empatik tepkinin, ne ölçüde bilişsel ya da duyuşsal niteliğe sahip olduğu açık değildir. 3) Truax'a ait sınıflama homojen değildir; çünkü bu sınıflamada 2. basamakta "terapist kendisine iletilen sorunu yanlış anlar"; "yanlış anlama" ise empatik davranış değil, bir tür iletişim çatışmasıdır (Harary ve Batell, 1981).

YÖNTEM

Aşamalı Empati Sınıflaması

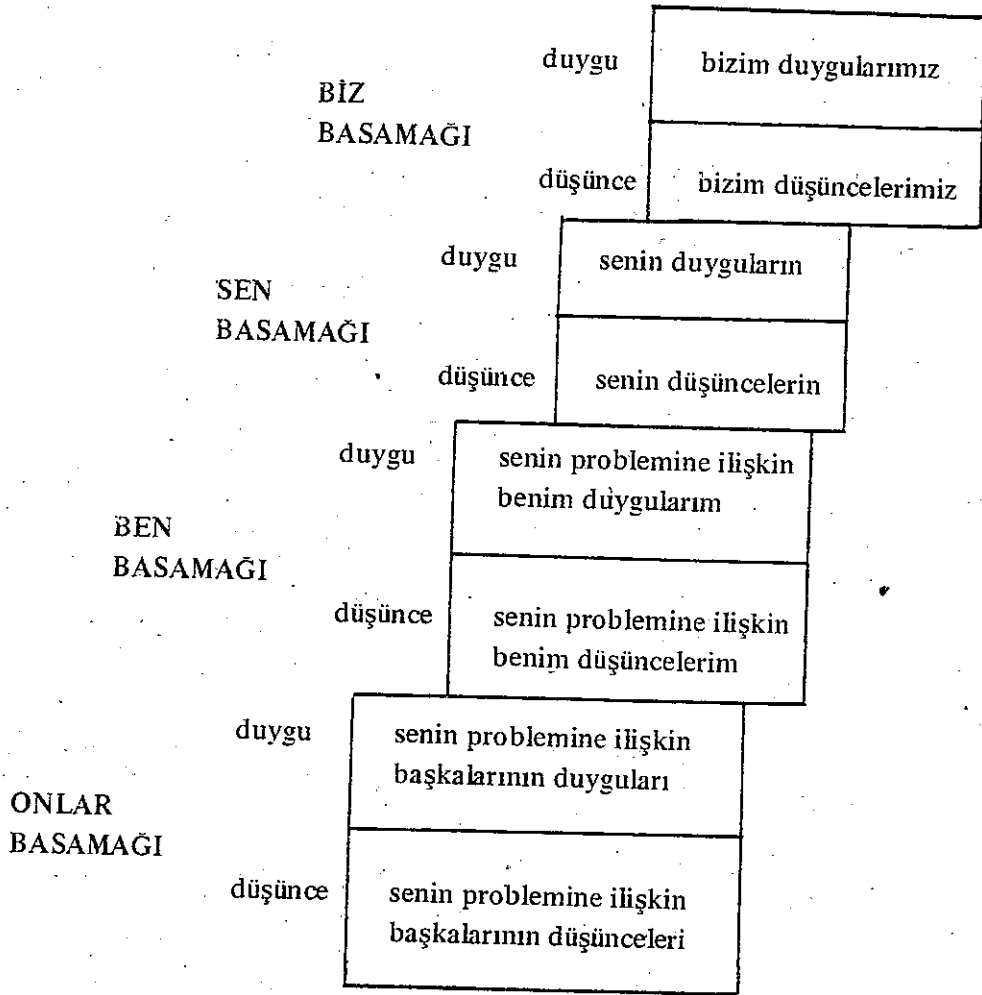
Mevcut empati sınıflamalarına yukarıda yöneltilen eleştirilerden uzak kalınmaya çalışılarak "Aşamalı Empati Sınıflaması" adlı yeni bir empati modeli geliştirilmiştir (Dökmen, 1988). Şekil 1'de görülmekte olan bu modelin basamaklarını kısaca şöyle tanımlayabiliriz:

I) Onlar Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren bir kişi, kendisine iletilen bir psikolojik sorun karşısında, ne sorun sahibi ile ilgilenir, ne de bu soruna ilişkin kendi duygu ve düşüncelerinden söz eder; sadece, öyle bir geribildirim verir ki, bu geribildirim, o soruna ilişkin olarak toplumun, yani ortamda bulunmayan üçüncü şahısların görüşlerini ve değer yargılarını dile getirmektedir. Örneğin, atasözü kullanılarak teselli etmek gibi...

II) Ben Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren kişi, ben-merkezci davranmaktadır; kendisine iletilen soruna eğilmek yerine, o soruna ilişkin kişisel duygu ve düşüncelerinden söz eder; örneğin "durumuna üzülüm" ya da "aynı sorun ben de var" der. Empati kuran kişi, bazen bu tavırla sorunun odağını değiştirmiş olur.

III) Sen Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren kişi, gerek topluma, gerekse kendisine ait bakış açısından sıyrılarak, kendisini karşısındaki kişinin yerine koyabilir, onun sorunu üzerinde yoğunlaşır; karşısındakine yönelttiği geribildirim, o kişinin düşünce ve duyguları ile ilgilidir.

IV) Biz Basamağı: Bu basamağa ulaşılmış kişiler, belirli olaylar karşısında, birbirlerinin düşünce ve duyguları hakkında doğru tahminde bulunabilirler. Moreno'nun (1953/1963) "tele" kavramına benzeyen bu basamaktaki iletişim, günlük yaşamda istendik olabilir fakat, terapötik etkileşimde empati kuran terapistin "biz basamağında" tepki vermesi uygun değildir.

Şekil 1. Aşamalı Empati Sınıflaması'ndaki temel empati basamakları (Dökmen, (1988).

Şekil 1'de görülen temel empati basamaklarından ilk üçü (Onlar, Ben ve Sen basamakları) kendi içlerinde 10 alt basamağa ayrılarak Aşamalı Empati Sınıflaması tamamlanmıştır. Bu basamaklar: 1) Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder, 2) Eleştiri, 3) Akıl verme, 4) Teşhis koyma, 5) Bende de var, 6) Benim duygularım, 7) Anlatılan soruna eğilme, 8) Sorun sahibini destekleme, 9) Anlatılanı tekrarlamak, 10) Derin duyguları anlama. Bu basamaklardan 1. basamak On-

lar Basamağının tümünü kapsar; 2., 3., 4., 5. basamaklar Ben basamağının düşünce, 6. basamak ise duygu düzeyini ifade eder; 7., 8. basamaklar Sen Basamağının düşünce düzeyini, 9. ve 10. basamaklar ise duygu düzeyini ifade eder.

Sınıflamanın Geçerliliği

Yukarda belirtilen 10 empati basamağı, model doğrultusunda araştırmacının sezgisiyle ortaya konmuştur. Söz konusu

bu basamakların gerçekten ardaşık olup olmadığı ise şöyle araştırılmıştır: Psikolog ve psikiyatristlerden oluşan 30 kişilik hakem grubundaki hakemlere yukarıda belirtilen 10 empati basamağı, ayrı ayrı tanımlanarak karışık sıralar halinde (sıra numarası belirtilmeksizin) verilmiş, bu basamakları en az etkiliden en etkiliye doğru sıraya koymaları istenmiştir. Böylece toplanan 30 sıralama, ardaşık aralıklarla sınıflama tekniğine benzeyen "sıralama yargılarıyla" ölçeklenmiş (Guilford, 1954; Turgut, 1978), ölçekleme işlemi sonucunda, hakemlerin yaptığı sıralama ile araştırmacıya ait yukarıda belirtilen sıralama arasında tek bir farklılığın bulunduğu görülmüştür. Hakemler "desteklemeyi" 7. sıraya, "soruna eğilmeyi" ise 8. sıraya koymuşlardır. Bunun üzerine yapılan ilk sıralama, hakemlerin görüşleri doğrultusunda değiştirilmiştir.

ÇALIŞMA 2

Aşamalı Empati Sınıflaması'na dayanarak "Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ)" adlı bir ölçek oluşturulmuştur (Dökmen, 1988). Bu ölçekte, günlük yaşamla ilgili kısa paragraflarla ifade edilmiş altı ayrı psikolojik sorun bulunmaktadır. Ölçeğin A ve B formları vardır. A formunda denekler, bu sorunlara ilişkin istedikleri empatik tepkileri verirler, verdikleri tepkiler öznel sayılabilecek bir yaklaşımla değerlendirilir (Dökmen, 1988). EBÖ B-Formu'nda ise puanlama standart hale getirilmiştir. Deneklere verilen her bir sorun paragrafının altında, bu tür bir sorunun sahibine söylenebilecek, birer cümlelik 11 empatik tepki bulunmaktadır. Ölçekteki toplam 66

cümleden her birinin, Aşamalı Empati Sınıflamasının 10 basamağından hangisine uygun olduğunu belirlemek, yani ölçeğin puanlama anahtarını oluşturmak için, Çalışma 1'de sözü edilen 30 hakemin görüşüne tekrar başvurulmuştur. Hakemlerin yargıları Mosier'in "B Hali İçin Eksik Veri Matrisinden Grafik Çözüm" tekniği (Torgerson, 1958; Turgut, 1978) kullanılarak ölçeklenmiştir.

EBÖ B-Formu'nun ilk puanlama şeklinde denekler, 66 maddeyi Likert türü bir ölçek üzerinde puanlayarak kendilerine uygun maddeleri seçiyorlardı; deneklerin tercihlerine, Rest'in (Rest, 1979; Rest ve ark., 1974) benzeri bir alandaki puanlama işlemi uygulanarak, her bir denegın empatik beceri düzeyi belirleniyordu (Dökmen, 1988). Bu karmaşık işaretleme ve puanlama sistemi bırakılarak, Çalışma 2 kapsamında daha basit bir puanlama gerçekleştirilmiştir. Deneklerden, her bir soruna ilişkin 11 empatik tepkiden 4 tanesini seçmeleri istenmiş, seçtikleri toplam 24 cümleye, yukarıda belirtilen puanlama anahtarına göre puan verilmiştir. Bu yeni puanlama şekliyle testin güvenilirliğine ve geçerliğine tekrar bakılmıştır.

Denekler

Güvenirliğinin ve geçerliğinin incelenmesi amacıyla EBÖ, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinden 60 kişiye ve çeşitli kurumlarda çalışan 24 psikoloğa uygulanmıştır. Denekler random teknikle seçilmiştir.

Güvenirlilik

EBÖ B-Formu 60 deneğe iki hafta aryla uygulanmış, bu iki ölçüm arasındaki ilişkiye Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile bakıldığında ilişkinin $r = .83$ ($p < .001$) düzeyinde olduğu bulunmuştur.

Geçerlik

EBÖ B-Formu, üniversite öğrencilerinden oluşan bir gruba ve bir grup psikoloğa uygulanmıştır. İki grubun ortalaması arasında psikologların lehine anlamlı fark bulunmuştur ($t = 8.15$, s.d. = 46, $p < .001$). EBÖ B-Formu ile Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) arasında $r = .28$ ($p < .05$) düzeyinde ilişki belirlenmiştir. (Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiş olan, empatik duyarlılığı ölçen Likert türü bir ölçektir.)

TARTIŞMA

EBÖ B-Formu'nun geçerliğine ilişkin belirlenen kanıtlar -özellikle ilk kanıt-, aynı zamanda, bu ölçeğin kuramsal dayanağını oluşturan Aşamalı Empati Sınıflamasının geçerliği için de yeni bir kanıt sayılabilir.

ÇALIŞMA 3

Bu çalışma, Rol Alma Testi'nin (RAT) geliştirilmesine ve özelliklerine ilişkindir.

Çeşitli kaynaklarda empati, karşındakinin "rolünü alma (role taking)" ya da "bakış açısını alma (perspective taking)"

becerisi olarak tanımlanmaktadır (Flavell ve diğ., 1968; Chandler, 1973; Underwood ve Moore, 1982; Kaplan ve Arbutnot, 1985). Bazı kaynaklarda ise empati, "ben-merkezci (egocentric) olmayan davranış" şeklinde tanımlanmaktadır; empatiyi böyle tanımlayanlardan Ford (1979), a) görsel/uzaysal, b) duygusal ve c) bilişsel olmak üzere üç tür ben-merkezcilikten söz eder. Kişinin empatik becerisinin düzeyi, bu üç tür ben-merkezcilikten uzaklaşması ile orantılıdır. Şüphesiz ben-merkezcilik, karşındakinin rolünü almakla da ilgilidir; ben-merkezci olan kişi, karşındakinin rolünü almada, başka bir ifadeyle onunla empati kurmada güçlük çeker.

"Ben - merkezcilik, rol-alma ve empati" arasındaki, yukarıda özetlenen kuramsal ilişkiden yola çıkılarak çeşitli ölçme araçları geliştirilmiştir. Bu araçlardan bazılarında, bir yetişkine -ya da çocuğa- onun görmediği bir şekil, sözel olarak betimlenir; denek ise kendisine betimlenen bu şeklin ne olduğunu anlamaya çalışır (Feffer ve Suchotliff, 1966; Krauss ve Glucksberg, 1969; Maratsos, 1973; Hoy, 1975). Bu alandaki bir başka ölçme tekniği ise şöyledir: Birinci deneğe belli bir hikâyeyi anlatan bir dizi resim gösterilir. Aynı dizi, ikinci bir deneğe ise içinden bazı kareler çıkarıldıktan sonra gösterilir. İkinci denek, bu eksik diziyeye bakarak bir hikâyeyi anlatır. Kısaltmadan haberi olmayan ilk denekten, ikinci denegin anlattığı hikâyeyi tekrarlama isetenir. İlk denek, hikâyeye ilişkin ön bilgisinin etkisinde kalmadan bu tekrarı gerçekleştirirse, ben-merkezci olmadığına, kendisini karşındakinin yerine koyabildiğine karar verilir (Flavell

ve diğ., 1968). Burada sözü edilen ölçme araçlarına şu eleştiri yöneltilebilir: Gerçekleştirilen ölçme işlemi, dinleyenin rol alma becerisinin mi, ben-merkezciliğinin mi, dikkat düzeyinin mi, yoksa konuşanın sözel ifade becerisinin mi ölçüldüğü pek belirgin değildir. Bu eleştiriden uzak kalmaya çalışarak, kişilerin karşılıklı rollerini alma becerilerini daha dolaysız ölçen bir test geliştirmeye karar verdik.

Empatiyi ölçen çeşitli ölçekler arasında genelde, ya hiç ilişki bulunmadığı ya da oldukça düşük düzeyde ilişki bulunduğu belirtilmektedir (Hudson, 1978; Rubin, 1978; Ford, 1979; Jarski ve diğ., 1985). Gladstein (1983) bu durumu açıklarken, farklı empati ölçeklerinin, empatik davranışın farklı bileşenlerini ölçtüğü, bu yüzden de bu araçlara dayanan ölçümler arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmadığını belirtmektedir. Gerçekten de bazı empati ölçeklerinde empatinin bilişsel yanı, bazılarında ise duyuşsal yanı vurgulanmaktadır.

YÖNTEM

Denekler

RAT, güvenilirliğinin ve geçerliğinin incelenmesi amacıyla, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinden 60 kişiye ve çeşitli kurumlarda çalışan 24 psikoloğa uygulanmıştır. Denekler random teknikle seçilmiştir.

Testin Geliştirilmesi

Rol Alma Testi (RAT), konuları araştırmacı tarafından belirlenen ve bir ressam

tarafından çizilen dört dizi resimden oluşmaktadır. Deneklere kareler halinde gösterilen her bir dizide kısa birer hikâye anlatılmaktadır. Denekten, diziye bakarak dizideki hikâyeyi anlatması istenir; daha sonra da denegin kendisini hikâyedeki kahramanın yerine koyarak aynı olayı tekrar anlatması istenir. Eğer denegin bu iki anlatışı arasında bir fark yoksa, denegin hikâyedeki kahramanın rolünü alamadığı gerekçeyle sıfır puan verilir; denegin, olayı ikinci anlatışı kahramanın bakış açısını tamamen yansıtıyorsa iki puan, kısmen yansıtıyorsa bir puan verilir. Örneğin bir dizi şöyledir: İlk karede İzmir'e giden bir araba görülmektedir; ikincide İzmir-Bursa yol ayrımı görülür; üçüncüde bir adam gizlice İzmir'i ve Bursa'yı gösteren okların yerini değiştirir; arabadaki adamsa yanlış yola saparak İzmir'e gittiğini sanarak Bursa'ya varır; nasıl olup da Bursa'ya vardığına bir anlam veremez. Bir denekten, kendisini arabadaki adamın yerine koymasını istediğimizde eğer "haberim olmadan oklar değiştiriliyor..." derse, bu denek olayı kendi açısından anlatıyor, arabadaki adamın rolüne geçemiyor demektir. Arabadaki adamın rolünü tam olarak alan bir denegin, olayı anlatırken okların değiştirilme sahnesini atlaması beklenir; çünkü böyle bir olay görmemiştir.

RAT, 60 deneye madde analizi amacıyla uygulanmıştır. Madde-toplam puan korelasyonları anlamlı ve pozitifdir. Maddelerin (her resim dizisi bir madde kabul edilmektedir), testten düşük ve yüksek puan alan grupları ayırtma gücüne sahip olup olmadığına bakıldığında ise tüm maddelerin söz konusu bu iki grubu anlamlı ölçüde

ayırddığı görülmüştür.

Güvenirlik

RAT'nin güvenilirliği, 60 denek üzerinde test-tekrar test tekniği ile incelenmiş, iki ölçüm arasındaki ilişkiye Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile bakıldığında ilişkinin $r = .74$ ($p < .001$) düzeyinde olduğu bulunmuştur.

Geçerlik

RAT'nin geçerliğine üç ayrı yaklaşımla bakılmıştır. Birincisinde RAT, bir grup üniversite öğrencisine ve bir grup psikoloğa uygulanmış, iki grubun ortalamaları arasında psikologların lehine anlamlı fark bulunmuştur ($t = 5.18$, $s.d. = 48$, $p < .001$). İkinci yaklaşımda, 60 deneye, Çalışma 2'de sözü edilen EBÖ B-Formu ile birlikte RAT uygulanmış, deneklerin bu iki ölçme aracı arasında aldıkları puanlar arasında $r = .78$ ($p < .001$) düzeyinde ilişki bulunmuştur. Üçüncü olarak da, RAT ile EEÖ (Empati Eğilim Ölçeği) arasında $r = .23$ ($p < .05$) düzeyinde ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA

RAT'nin geçerlik çalışması kapsamında, RAT ile EBÖ B-Formu arasında anlamlı ilişki bulunması, hem bu iki aracın geçerliği, hem de bunlardan EBÖ'nin kuramsal temelini oluşturan empati modelimizin geçerliği konusunda yeni bir kanıt sayılabilir. Ayrıca, bu iki ölçme aracı arasında ilişki bulunması, "ben-merkezcilik, rol-alma ve empati" arasında ilişki bulunduğu yoldaki kuramsal görüşleri de desteklemek-

tedir. Şöyle ki: RAT'ni oluşturan resimli hikâyelerdeki kahramanların bakış açısından olaya bakabilen, yani ben-merkezciliği düşük olan deneklerin, EBÖ B-Formu'nda kaliteli empatik tepkileri seçtikleri anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, karşısındakinin rolünü yeterince alamayan ben-merkezciliği kişilerin, sözel iletişim sırasında kalitesi düşük empatik tepkilere yönelindikleri söylenebilir.

Çalışma 3'ün giriş bölümünde, kişilerin ben-merkezcilik düzeylerini / rol-alma becerilerini ölçen çeşitli araçlardan söz edilmişti. Aynı değişkeni ölçmek amacıyla geliştirdiğimiz RAT'nin, söz konusu araçlardan en önemli farkı, RAT'ni uygularken denegın sadece test ile karşı karşıya kalmasıdır. Öteki araçlarda ise, ben-merkezciliği ölçülen denegın karşısına "bir araç ve bir kişi" birlikte çıkarılmaktaydı. RAT'nde, ikinci bir kişiye gerek kalmaksızın ölçüm yapılabilenekte, böylece de birtakım karıştııcı değişkenlerin sonucu etkilemesi önlenmektedir.

Çalışma 3'ün girişinde, farklı empati ölçeklerinde empatinin farklı bileşenlerinin vurgulandığı, bu yüzden de bu ölçekler arasında yüksek düzeyde ilişki saptanmadığı belirtilmişti. Çalışma 2 ve 3'teki geçerlik çalışmalarında, gerek EBÖ B-Formu ile EEÖ arasında, gerekse RAT ile EEÖ arasında anlamlı fakat düşük ilişkiler saptanmıştır. Bu sonuç, EBÖ B-Formu'nun ve RAT'nin empatik davranışın daha çok bilişsel yanını, EEÖ'nin ise duyuşsal yanını ölçüyor olmasından kaynaklanabilir. Buna karşılık, EBÖ B-Formu ile RAT arasında $r = .78$ düzeyinde anlamlı ve yük-

sek bir ilişki bulunmuştur. Bu duruma, her iki ölçme aracının da empatinin bilişsel yanını ölçüyor olması yol açmış olabilir; kanımızca RAT - Ford'un (1979) tanımladığı üç ben-merkezcilik türünden "bilişsel ben-merkezciliği" ölçer niteliktedir; yine EBÖ B-Formu da, empatinin her iki bileşinini dikkate alıyor olmasına rağmen, empatinin bilişsel yanını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Aşamalı Empati Sınıflaması'nın, ölçme aracı geliştirmeye elverişli kuramsal bir model olduğunu söyleyebiliriz. EBÖ B-Formu ile RAT ise uygulamada yararlı olabilecek nitelikte gözükmemektedir. Bunlardan RAT, deneklerin okuma yazma bilmelerini gerektirmediğinden, EBÖ B-Formu'nun kullanılmadığı durumlarda özellikle yararlı olabilir.

KAYNAKLAR

- Barnett, M.A., Thompson, M.A. and Pfeifer, J.R., (1985). Perceived competence to help arousal of empathy. *The Journal of Social Psychology*, 125, 679- 680.
- Batson, C.D., Fultz, J. and Schoenrade, P.A., (1987). Distress and empathy: Two qualitatively distinct vicarious emotions with different motivational consequences. *Journal of Personality*, 55, 1 - 39.
- Campbell, R. J., Kagan, N. and Krathwohl, D.R., (1971). The development and validation of a scale to measure affective sensitivity (empathy). *Journal of Counseling Psychology*, 18, 407 - 412.
- Chandler, M.J., (1973). Egocentrism and antisocial behavior; The assessment and training of social perspective-taking skills. *Developmental Psychology*, 9, 326 - 332.
- Dalton, Jr. R.F., Sundbland, L.M. and Hylbert, K.W., (1973). An application of principles of social learning to training in communication of empathy. *Journal of Counseling Psychology*, 20, 378 - 383.
- Dökmen, Ü., (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21, 155 - 190.
- Egan, G., (1975). *The Skilled helper A model for systematic helping and interpersonal relating*. California: Wadsworth Publishing Company, Inc.
- Feefer, M. and Suchotliff, L., (1966). De-centering implications of social interactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 415 - 422.
- Flavel, J.H., Botkin, P.T., Fry, C.L., Wright, J.W. and Jarvis, P.E., (1968). *The development of role - taking and communication skills in children*. New-york: Wiley.
- Ford, M.E., (1979). The construct validity of egocentrism, *Psychological Bulletin*, 86 (6), 1169 - 1188.
- Gantt, S., Billingsley, D. and Giordano, J. A., (1980). Paraprofessional skill: Maintenance of empathic sensitivity after training. *Journal of Counseling Psychology*, 27, 354-379.
- Gladstein, G.A., (1983). Understanding empathy: Integrating counseling, developmental and social psychology perspectives, *Journal of Counseling Psychology*, 30 (4), 467 - 482.

- Guilford, J.P., (1954). *Psychometric Methods*. New Delhi: Tata McGraw - Hill Publishing Co. Ltd.
- Hammond, D.C., Hepworth, D.H. and Smith, V.C., (1979). *Improving Therapeutic Communication*. San Francisco: Jossey - Bass Publishers.
- Harary, F. and Batel, M.F., (1981). Communication conflict. *Human Relations*, 34, 633 - 641.
- Hoy, E.A., (1975). Measurement of egocentrism in childrens' communication. *Developmental Psychology*, 11-392.
- Hudson, L.M., (1978). On the coherence of role-taking abilities: An alternative to correlational analysis. *Child Development*, 49, 223-227.
- Jarski, R.W., Gjerde, C.I., Bratton, B.D., Brown, D.D. and Matthes, S.S., (1985). A comparison of four empathy instruments in simulated patient-medical student interactions. *Journal of Medical Education*, 60, 545-551.
- Kaplan, P.J. and Arbuthnot, J., (1985). Affective empathy and cognitive role-taking in delinquent youth. *Adolescence*, 20, 323-333.
- Kraus, R.M. and Glucksberg, S., (1969). The development of communication: Competence as a function of age. *Child Development*, 40, 255-266.
- Kurtz, R.R. and Grummon, D.L., (1972). Different approaches to the measurement of therapist empathy and their relationship to therapy outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 39, (1), 106-115.
- Maratsos, M.P., (1973). Nonegocentric communication abilities in preschool children. *Child Development*, 44, 697-700.
- Moreno, J.L., (1963). *Sosyometrinin Temelleri*, N.Ş. Kösemihal (Çev.). İstanbul: İstanbul Matbaası, (Orijinal eserin yayını, 1953).
- Payne, P.A., Weiss, S.D. and Kapp, R.A., (1972). Didactic, experiential, and modeling factors in the learning of empathy. *Journal of Counseling Psychology*.
- Rest, J.R., (1979). *Revised Manual for the Defining Issues Test*. Minneapolis: Minnesota Moral Research Projects.
- Rest, J., Cooper, D., Coder, R., Masanz, J. and Anderson, D., (1974). Judging the important issues in moral dilemmas -an objective measure of development. *Developmental Psychology*, 10 (4), 491 - 501.
- Rogers, C.R., (1962). The interpersonal relationship: The core of guidance. *Harvard Educational Review*, 32, 416-429.
- Rogers, C.R., (1970). *Carl Rogers on Encounter Groups*. New York: Harper and Row Publishers.
- Rubin, K.H., (1978). Role taking in childhood: Some methodological considerations. *Child Development*, 49, 428-433.
- Torgerson, W.S., (1958). *Theory and Methods of Scaling*, New York: Wiley.
- Truax, C.B. and Carkhuff, R.R., (1967). *Toward Effective Counseling and Psychotherapy Training and Practice*. Chicago: Aldine.
- Turgut, F., (1978). Ölçekleme Teknikleri Teksir edilmiş ders notu. Hacettepe Üniversitesi.
- Underwood, B. and Moore, B., (1982). Perspective - taking and altruism. *Psychological Bulletin*, 91, 143 - 173.